

Загальна характеристика

правил ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-правопорушників 2010 року (Бангкокських правил)

І. В. Іваньков

кандидат юридичних наук, завідувач циклу кримінально-правових дисциплін Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України

А. М. Григоренко

старший інспектор з особливих доручень відділу навчальних закладів та професійної підготовки кадрів департаменту по роботі з персоналом Державної пенітенціарної служби України

Суттєве збільшення обсягу карального впливу норм кримінального правосуддя у всьому світі веде до того, що все більше жінок потрапляє в місця позбавлення волі за дрібні ненасильницькі правопорушення, у яких, зазвичай, їх звинувачують. Це, зокрема, злочини проти власності і злочини, пов'язані з наркотиками, які у багатьох країнах вважаються злочинами невеликої і середньої тяжкості. Рівень криміналізації таких злочинів у XXI ст. значно підвищився у більшості країн світу, що істотно вплинуло на чисельність ув'язнених жіночої статі і на темпи її приросту. Більшість таких жінок походять з соціально неблагополучних прошарків або груп суспільства. Низка проблем супроводжує і характеризує становище жінок у системі кримінального правосуддя і, зокрема, у зв'язку з триманням під вартою.

У країнах, де законодавчі норми базуються на певних тлумаченнях релігійних норм, часто спостерігається дискримінація відносно жінок, і вони потрапляють у місця позбавлення волі за т. зв. «злочини проти моральності». Будучи економічно незахищеними і уразливими, жінки все частіше потрапляють до місць попереднього ув'язнення внаслідок того, що вони з матеріальних та фінансових причин не можуть дозволити собі бути звільненими до суду під заставу або сплатити послуги адвоката.

Необхідність врахування особливого положення жінок-правопорушників підкреслювалася Організацією Об'єднаних Націй неодноразово, зокрема, у 1980 р. на VI Конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведіння із правопорушниками була прийнята Резолюція про особливі потреби жінок-ув'язнених, в якій було визнано, що у жінок-ув'язнених виникають специфічні проблеми і що потріб-

но виробити способи їх вирішення; а також забезпечити безпристрасне та рівне ставлення до чоловіків і жінок-правопорушників у процесі арешту, розгляду справи, винесення вироку і під час перебування в ув'язненні [1].

X Конгресом Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведіння з правопорушниками був прийнятий документ «Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики XXI століття», схвалений резолюцією 55/59 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 2000 р., у рамках якого держави – члени Організації Об'єднаних Націй заявили про свої зобов'язання брати до уваги і запобігати можливості різного негативного впливу на ув'язнених (чоловіків і жінок) ...; розробити практичні рекомендації з урахуванням особливих потреб жінок-ув'язнених і жінок-правопорушників [2].

У Резолюції 61/143 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй з активізації зусиль для викорінення всіх форм насильства щодо жінок, прийнятої 19 грудня 2006 р., наголошується, що «жорстокість відносно жінок означає будь-який акт насильства за статевою ознакою, результатом якого стала (або була ймовірною) фізична, сексуальна або психологічна шкода або страждання жінок, в тому числі... свавілля в обмеженні їх волі як у суспільстві, так і в приватному житті». Цією резолюцією, серед іншого, держави-члени були покликані «переглянути і при необхідності переробити, внести зміни у всі закони, положення, правила, норми і практичні процедури, що дискримінують жінок або мають на них вплив, що дискримінує, або припиняє їх дію, а також ... інтенсифікувати зусилля щодо запобігання дискримінації і дотримання громадських норм, у тому числі відносно жінок, які потре-

бують особливої уваги, ... зокрема, ... жінок, які перебувають у виправних установах або під арештом...» [3].

Жінкам, внаслідок їх статевої приналежності, особливо важко перебувати в місцях позбавлення волі. Незважаючи на те, що в різних країнах існують значні відмінності в становищі жінок у виправних установах, різні причини і ступінь їх уразливості, а також різні потреби жінок-ув'язнених, проблеми є спільними, зокрема: у багатьох країнах існують перешкоди до рівного з чоловіками доступу жінок до правосуддя; непропорційно великим є ступінь схильності жінок до фізичного та сексуального насильства до їх ув'язнення; жінкам у багатьох випадках необхідна психологічна допомога, найчастіше внаслідок насильства в сім'ї і сексуального насильства під час перебування в місцях примусового позбавлення волі; у жінок існує серйозна алкогольна та наркотична залежність; ув'язнення діє на жінок вкрай пригноблюючо, що може призвести до появи психічних розладів або до загострення вже існуючих; жінкам необхідно піклуватися про своїх дітей, сім'ї тощо; існують специфічні медичні потреби внаслідок статевої приналежності, які не можуть бути належним чином задоволені в умовах місць позбавлення волі; є певні проблеми після звільнення з місць ув'язнення, наприклад, стигматизація, віктимізація, відмова від таких жінок з боку їх сімей.

Генеральна Асамблея ООН зробила важливий крок, який дає змогу враховувати потреби та особливості жінок в системі кримінального правосуддя, – прийняла Резолюцію A/RES/65/229, якою схвалила Правила ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-правопо-

рушників 2010 р. (відомі, як Бангкокські правила, на знак визнання провідної ролі в їх просуванні та прийнятті Уряду Таїланду під керівництвом Її Королівської Високості принцеси Баджрактиябха) [4].

Бангкокські правила доповнюють, але не замінюють Мінімальні стандартні правила ООН поводження з ув'язненими 1955 р. [5] і Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) 1990 р. [6].

Слід зазначити, що необхідність створення Бангкокських правил була зумовлена наявністю таких проблем.

По-перше, порівняно невелике число в'язниць для жінок, і, як наслідок, віддаленість в'язниць для жінок від їх будинків, сім'ї та друзів.

По-друге, це проблеми, пов'язані з турботою про дітей, що живуть за межами в'язниці. Дослідження показують, що багато жінок-ув'язнених є єдиними або головними опікунами для своїх дітей, маючи крім цього і інші сімейні обов'язки. Ув'язнення, навіть на короткий термін, може надавати особливо руйнівний вплив на жінку та її дитину, якщо вона є єдиним або головним її опікуном. Матір, дітей якої було передано для державного піклування або іншому опікунові, часто не може забрати їх, доки не доведе, що у неї є житло і кошти для утримання родини, що може надовго або навіть назавжди зруйнувати сімейні відносини.

По-третє, це проблеми, які пов'язані з турботою про дітей, що живуть у в'язниці. За необхідності або при намаганні пом'якшити тривалий травматичний вплив відокремлення дітей від їх матерів, адміністрація багатьох установ створює умови для того, щоб діти, особливо немовлята, могли перебувати разом з матерями, які відбувають пока-

рання. Однак у в'язницях не має можливості створити необхідні умови для належного фізичного і психологічного розвитку дітей.

По-четверте, це проблема підвищеної уразливості жінок до психічного і фізичного насильства. У деяких країнах проблеми в галузі підбору, навчання співробітників правоохоронних органів і контролю за їх діяльністю призводять до того, що жінки, якими вони опікуються, піддаються насильству. Таке насильство може варіюватися від словесного приниження до зґвалтування. Зґвалтування і вимушений секс заради виживання наносять не тільки психологічну шкоду; вони також підвищують ризик небажаної вагітності, зараження ВІЛ та іншими захворюваннями, що передаються через кров. Для жінок, чия культура і релігійна приналежність передбачає скромність, навіть особистий огляд може стати особливо принизливою і травмувальною процедурою.

По-п'яте, це підвищений ризик вчинення жінками фактів членушкодження і суїциду. Жінки, особливо ті, на кому лежить основна відповідальність за дітей і сім'ю, як правило, є безграмотними, бідними, і у випадку насильства відчують себе надзвичайно уразливими при першому прибутті до в'язниці. Вони можуть бути недостатньо обізнаними про свої права й перебувати в стані сильного стресу не тільки через те, що відбувається з ними, але також через розуміння того факту, що їх ув'язнення вплине на тих, хто від них залежить. Саме тому період безпосередньо після прибуття у в'язницю є найбільш небезпечним щодо ризику вчинення жінками членушкодження і суїциду.

По-шосте, це специфічні проблеми надання послуг в галузі забезпечення фізичних потреб і охорони здоров'я, які пов'язані з тим, що жінки-ув'язне-

ні зазвичай опиняються у системі, яка створена для чоловіків і управляється чоловіками. У результаті такого стану їх особливим потребам в галузі охорони здоров'я і гігієни (і відповідно, потребам дітей, які їх супроводжують) не приділяється належної уваги. Адміністрація установ може не мати достатніх знань про те, що потреби репродуктивного здоров'я можуть відрізнятися у залежності від віку жінки і ситуації, в якій вона перебуває. Також в умовах де досвід насильства, у тому числі сексуального, особливо поширений серед жінок-ув'язнених, його численним короткостроковим і довгостроковим наслідкам для психічного, сексуального та репродуктивного здоров'я жінок може приділятися недостатньо уваги.

По-сьоме, це проблема економічного і соціального неблагополуччя, і, як наслідок, обмеження доступу до правосуддя. У багатьох країнах типовою вважається жінка-правопорушник з такими характеристиками: молода, безробітна, з низьким рівнем освіти, має на утриманні дітей. Така жінка піддається особливому ризику втратити волю з ряду причин, серед яких брак інформації про права і можливості, неможливість заплатити штраф у випадку вчинення дрібного правопорушення, або внести заставу, або виконати зобов'язання, передбачені вироком. Нерідко жінку можуть затримати в інтересах «її захисту» замість того, щоб затримати передбачуваного або потенційного злочинця, що здійснив або збирається вчинити злочин проти жінки.

По-восьме, це ризик підвищеної стигматизації. Жінки-правопорушники у більшості суспільств не відповідають переважній рольовій моделі своєї статі, що може призвести до більш гострих, ніж у відношенні до чоловіків, форм ostracizmu в родині та суспільстві під час

ув'язнення жінки та після її звільнення з в'язниці.

Зміст Правил складають 70 правил, які розглядають такі групи питань, що стосуються становища жінок у системі кримінального правосуддя.

1. Особливості правового становища жінок-ув'язнених, які перебувають під арештом або в очікуванні суду, зокрема, вирішення проблем доступу до заходів, які не пов'язані з позбавленням волі, а також особливості правового статусу після винесення вироку.

2. Жінки-ув'язнені, які відбувають покарання, зокрема, їх класифікація й індивідуальний підхід щодо вирішення проблем під час відбування покарання, особливості режиму виконання та відбування покарання, збереження й відновлення соціальних зв'язків і допомога після звільнення.

3. Найбільша увага в цих Правилах приділяється: процедурам прийому, реєстрації і розміщенню засуджених жінок; забезпеченню вимог особистої гігієни та охорони здоров'я; медичному обстеженню при прийомі; наданню допомоги, що враховує гендерні фактори, психічне здоров'я; профілактиці ВІЛ/СНІД лікуванню, догляду та підтримці; програмам лікування залежностей; профілактиці суїцидальних нахилів і членушкодження; допомозі у разі заяви про зґвалтування та інші форми насильства і тортур.

4. Особлива увага приділяється правовій регламентації процедур забезпечення безпеки засуджених і їх охорони, обшукам та оглядам; забезпеченню дисципліни і покарання. Правилами чітко визначений вичерпний перелік гамівних засобів, порядок інформування ув'язнених та надання ними скарг; проведення інспекції; підтримання контактів із зовнішнім світом.

5. Правове становище персоналу вправних установ, особливо чітко визна-

чені обов'язки адміністрації щодо забезпечення прав засуджених жінок і професійна підготовка для забезпечення особливих потреб вагітних жінок, матерів, жінок, які мають на утриманні дітей, неповнолітніх правопорушників жіночої статі, жінок – іноземних громадян, меншин і корінних народів.

Генеральна Асамблея ООН зазначає, що виконання положень Правил вимагає дій на міжнародному/регіональному і національному рівнях.

На національному рівні до складу виконавців входять: міністерства юстиції, внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти, житлового будівництва, праці і зайнятості, соціального розвитку, у справах жінок і дітей; уповноважені з прав людини та інші національні правозахисні інститути, включаючи національні превентивні механізми, створені у відповідності з Факультативним протоколом до Конвенції ООН проти катувань; поліція, організації, що надають юридичну допомогу, служба пробації і тюремна служба та їх професійні організації; суди, судді, прокурори, державні адвокати, представники інших юридичних спеціальностей; місцеві влади, соціальні служби, служба зайнятості, житлова служба, служби у справах дітей; установи та органи охорони фізичного і психічного здоров'я (загальні та спеціалізовані); незалежні органи, які здійснюють контроль якості та моніторинг; спеціалізовані організації громадянського суспільства (зокрема, які опікуються проблемами жінок, дітей, медичної допомоги та охорони здоров'я, реформування систем кримінального правосуддя і виконання покарань, попередження тортур).

В якості першочергових заходів щодо реалізації вимог Правил передбачається: організувати відповідний процес поширення Правил і консультацій з націо-

нальними та міжнародними зацікавленими сторонами для досягнення консенсусу з питань подальшої роботи; звернутись до міжнародних і регіональних організацій за допомогою у пошуку прикладів успішної практичної діяльності та можливих джерел підтримки; визначити прогалини у поточній політиці, законодавстві та практичній діяльності у галузі поведінки з жінками і дівчатами в системі кримінального правосуддя, а також можливі причини їх виникнення; розробити за участю всіх зацікавлених сторін проект національних (і/або регіональних) реформ; забезпечити сумісність нових пропозицій з чинним національним законодавством, використовуючи це як можливість для усунення наявних невідповідностей міжнародним стандартам і ратифікації нових конвенцій або доповідей у відповідності з існуючими зобов'язаннями; підготувати спільно зі всіма зацікавленими сторо-

нами аналіз передбачуваних витрат і потреб в інших ресурсах та скласти проєкти залучення ресурсів; підготувати план подальшого поширення Правил, у тому числі через всебічне міжвідомче первинне й повторне навчання, і включення Правил до програми академічної та професійної підготовки; розробити плани постійних досліджень і моніторингу становища жінок в системі кримінального правосуддя й оцінки впровадження Правил, ураховуючи їх вплив як позитивний, так і негативний.

Отже, прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Правил щодо поведінки з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-правопорушників 2010 р. (Бангкокських правил) стало важливим кроком у боротьбі з жіночою злочинністю, що тісно пов'язана з економічним і соціальним неблагополуччям жінок у світі.

Список використаної літератури

1. Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 1980/41 від 2 травня 1980 р. «Умови утримання жінок в ув'язненні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.un.org/ru>
2. Віденська декларація про злочинність і правосуддя : відповіді на виклики XXI століття, схвалена Резолюцією A/RES/55/59 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru>
3. Резолюція A/RES/61/143 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй з активізації зусиль для викорінення всіх форм насильства щодо жінок, прийнятої 19 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru>
4. Правила ООН щодо поведінки з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-правопорушників 2010 р. (Бангкокські правила), схвалені Резолюцією A/RES/65/229 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, 21 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru>
5. Мінімальні стандартні правила ООН поведінки з ув'язненими 1955 р. Прийняті на першому Конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками, що відбувся у Женеві в 1955 р., і схвалені Економічною і Соціальною Радою в її резолюціях 663 С (XXIV) від 31 липня 1957 р. і 2076 (LXII) від 13 травня 1977 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.un.org/ru>
6. Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) 1990 р. Прийняті Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.un.org/ru>